

Gramatikas modulis

(Nicole Nau)

I daļa 1.-10. nodaļa

Ievads un pirmā nodaļa

Pārskats par lietvārda un darbības vārda morfoloģiskajām kategorijām

Pārskats par deklinācijām

Vārda *būt* tagadnes formas

D.v. tagadne: *studēt, dzīvot* (pirmais locīšanas tips)

Otrā nodaļa

Nominatīvs, akuzatīvs, lokatīvs (I, II, IV, V dekl., personas vietniekvārdi; *kas*)

Akuzatīva un lokatīva lietojums

kas, kurš, kāds: lietojums

D.v. tagadne: *lasīt, zināt* (trešais locīšanas tips)

Trešā nodaļa

Datīvs (I, II, IV, V dekl., personas vietniekvārdi; *kas*)

Datīva lietojums

Piederības konstrukcija (*man ir ...*)

Lokatīva nozīmes

Skaitļa vārdi (1-9)

D.v. tagadne: *mīlēt, gribēt* (otrais locīšanas tips)

Pārskats par tagadnes 1.-3. tipu

Ceturtā un piektā nodaļa

Līdzskaņu mija lietvārdos

Ģenitīvs (I, II, IV, V dekl., personas vietniekvārdi; *kas*)

Ģenitīva lietojums

Piederības vietniekvārdi

Apstākļa vārdi no īpašības vārdiem

Sestā nodaļa

Vietvārdi daudzskaitlinieki: *Helsinki, Majori*

Prievārdi un locījumi

D.v. tagadne: *braukt, nākt, ņemt* (ceturtais locīšanas tips)

Līdzskaņu mija darbības vārda tagadnē (*gulēt, sēdēt, sacīt*)

Pavēles izteiksme (imperatīvs)

Septītā nodaļa

Daudzskaitlinieki un vienskaitlinieki

VI (-ij) deklinācija: daudzskaitlis (*brokastis, acis*)

III (-um) deklinācija (*tīrgus, alus*)

Norādāmie vietniekvārdi *tas* un *šis* : nominatīvs un akuzatīvs

Norādāmie vietniekvārdi *tas* un *šis* : lietojums

Pārākā pakāpe (komparatīvs) un salīdzinājumi

Darbības vārda konjugācijas

I (īsā) konjugācija: līdzskaņu un patskaņu mija tagadnē

Mēra akuzatīvs un mēra ģenitīvs

Astotā nodaļa

VI (-ij) deklinācija: vienskaitlis (*acis, sirds*)

Kārtas skaitļa vārdi

Vispārākā pakāpe (superlatīvs)

Noteiktā galotne: nominatīvs un lokatīvs

Noteiktā galotne: ieskats lietojumā

Devītā nodaļa

IIb deklinācija (*rudens, mēness*)

Noteiktā galotne: akuzatīvs un ģenitīvs

Darbības vārda nākotne

I konjugācijas darbības vārdi

Atgriezeniskie darbības vārdi: tagadnes 3. persona

Desmitā nodaļa

Norādāmie vietniekvārdi *tas* un *šis* : datīvs un lokatīvs

Darbības vārda pagātne

Tabulas

1. Deklinācijas un locījumi
2. Nenoteiktā un noteiktā galotne
3. Vietniekvārdi *tas* un *šis*
4. Personas vietniekvārdi
5. Darbības vārda locīšanas paraugi

Ievads un pirmā nodaļa

Ievads

Latviešu valodā, tāpat kā daudzās citās Eiropas valodās, vārdiem ir dažādas gramatiskas formas: Vārdus loka. Latviešu valodā vārdu locīšanas galvenais paņēmiens ir galotnes. Galotnes pievieno celmam:

meiten-e / meiten-es

Rīg-a / Rīg-ā

skaist-s / skaist-a

studē-ju / studē-jam

Galotnes rāda **gramatiskās kategorijas**. Lietvārdiem, īpašības vārdiem un vietniekvārdiem latviešu valodā ir šādas gramatiskas kategorijas:

- **skaitlis** *student-s / student-i;*
(vienskaitlis / daudzskaitlis) *viņ-š / viņ-i*
- **dzimte** *jaun-s student-s / jaun-a student-e;*
(vīriešu dzimte / sieviešu dzimte) *viņ-š / viņ-a*
- **locījums** *Rīg-a ir skaista. Rīg-ā dzīvo skaistas meitenes.*
Ekonomik-a ir interesanta. Jānis studē ekonomik-u.
Kas ir interesants? Ko Jānis studē?

Latviešu valodā ir pieci locījumi, kurus veido no visiem lokāmajiem lietvārdiem un īpašības vārdiem: nominatīvs, ģenitīvs, akuzatīvs, datīvs, lokatīvs. Daļai lietvārdu un personvārdu ir arī vokatīvs (speciāla uzrunas forma).

Ne visus vārdus loka vienādi. Ir dažādi locīšanas tipi. Lietvārdu locīšanas tipus sauc par **deklinācijām**. Dažus lietvārdus neloka, piemēram, internacionālismus, kas beidzas ar **-o**: *kino, radio*.

Deklinācijas

Latviešu valodā ir sešas deklinācijas. Vienskaitlī katrā deklinācijā katram locījumam ir sava galotne. Tabulā dots pārskats par visām deklinācijām.

Deklinācijas

dekl.	dzimte	galotnes (vienskaitlī)	piemēri
I	vīr.	nom. -s vai -š lok. -ā	<i>Toms, students, joks, kurss, viņš, skaists</i>
II	vīr.	nom. -is vai -s lok. -ī	<i>Jānis, teātris; ūdens, suns</i>
III	vīr.	nom. -us lok. -ū	<i>Saldus, Mikus, alus</i>
IV	siev. *)	nom. -a lok. -ā	<i>Ieva, Rīga, ekonomika, viņa, skaista</i>
V	siev. *)	nom. -e lok. -ē	<i>Ilze, meitene, kopmītne</i>
VI	siev.	nom. -s lok. -ī	<i>Ventspils, Daugavpils, sirds</i>

*) IV un V deklinācijas vārdiem, kas nosauc vīriešu dzimuma dzīvu būtni, ir vīriešu dzimte, piemēram, *puika, lauva*.

Vairumu lietvārdu loka pēc I, II, IV vai V deklinācijas. Pēc I un IV deklinācijas loka arī īpašības vārdus (*skaists, skaista*) un daudzus vietniekvārdus (piemēram, *viņš, viņa*).

Pie III un VI deklinācijas pieder tikai nedaudzi lietvārdi.

Uzdevums: Meklējiet kalendārā latviešu personvārdus un kārtojiet tos pēc deklinācijām!

I *Toms*, ...

II *Jānis*, ...

IV *Ieva*, ...

V *Ilze*, ...

III *Mikus*, ...

Darbības vārds

Darbības vārdiem latviešu valodā ir šādas gramatiskās kategorijas:

- **persona** (*es dzīvo-ju, mēs dzīvo-jam, viņš dzīvo*),
- **laiks** (tagadne, pagātne, nākotne),
- **izteiksme** (piemēram, pavēles izteiksme: *jautājiet un atbildiet! strādājiet pāros!*)
- **kārta** (darāmā kārta, ciešamā kārta)

Šajā mācību grāmatā sākumā uzmanība tiek pievērsta tikai īstenības izteiksmes tagadnes veidošanai.

Arī darbības vārdiem ir dažādi locīšanas tipi. Darbības vārda locīšanas tipus tradicionāli sauc par **konjugācijām**, taču latviešu tradicionālajā gramatikā ar šo terminu apzīmē kaut ko citu, tāpēc šajā grāmatā lietots termins "tips". Tagadnē ir četri darbības vārda tipi. Vārdu *būt* loka īpatnēji.

Pirmais tips: *dzīvot, jokot, studēt, meklēt, runāt, strādāt...*

	dzīvot	būt
es	dzīvo-ju	esmu
tu	dzīvo	esi
viņ-	dzīvo	ir
mēs	dzīvo-jam	esam
jūs	dzīvo-jat	esat

Darbības vārda locīšanā latviešu valodā ir viena īpatnība: trešajā personā neatšķir vienskaitli un daudzskaitli:

viņš ir students / viņi ir studenti
viņa ir studente / viņas ir studentes
profesors strādā / profesori strādā

Tāpēc ir tikai piecas, nevis sešas atšķirīgas formas (*es, tu, viņš/viņa/viņi/viņas, mēs, jūs*). Tabulās trešā persona tiek rādīta ar vietniekvārdu *viņš, viņa, viņi, viņas* celmu: *viņ-*.

Lai mācītos darbības vārda locīšanu, vissvarīgāk ir zināt tagadnes trešās personas formas. Šajā mācību grāmatā un vārdnīcā šī forma tiek dota iekavās aiz nenoteiksmes, piemēram:

dzīvot (dzīvo),
strādāt (strādā).

Pēc trešās personas formas vienmēr var noteikt vienskaitļa pirmās (*es*) un daudzskaitļa pirmās un otrās personas (*mēs, jūs*) formas.

Vienskaitļa otrās personas (*tu*) forma pirmajā tipā sakrīt ar trešās personas formu; citos tipos tā nav vienmēr prognozējama.

Uzdevumi: Veidojiet vārdu *studēt, runāt, strādāt* un *jokot* personas formas. Veidojiet teikumus ar tām.

Rakstiet tabulu ar vārda *jautāt* formām.

Teikuma uzbūve

Svarīgas konstrukcijas pirmajā nodaļā ir:

- kā veidot jautājumus (*Vai tu studē? Ko tu studē?*);
- kā noliegt teikumu (*Es nestudēju. Profesors nav vecs.*);

- kā veidot teikumus ar saitiņu *būt* (*Jānis ir students. Lektore ir jauna.*).

Uzdevums: Tulkojiet dotos piemērus un diskutējiet atšķirības starp konstrukcijām latviešu valodā un jūsu valodā. Salīdziniet arī ar citām jums pazīstamām valodām!

Terminoloģija

locīt, locīšana locīšanas tips	
galotne	
celms	
gramatiskā kategorija	
vārdšķiras lietvārds (substantīvs) īpašības vārds (adjektīvs) vietniekvārds (pronomens) darbības vārds (verbs)	
skaitlis vienskaitlis daudzskaitlis	
dzimte sieviešu dzimte vīriešu dzimte	
locījums nominatīvs ģenitīvs akuzatīvs datīvs lokatīvs vokatīvs	
deklinācija	
konjugācija	
persona	
laiks tagadne pagātne nākotne	
izteiksme pavēles izteiksme (imperatīvs) īstenības izteiksme (indikatīvs)	
kārta darāmā kārta (aktīvs) ciešamā kārta (pasīvs)	
nenoteiksme	
saitiņa	

Otrā nodaļa

Locījumu veidošana

Tabulās dots pārskats par nominatīva, akuzatīva un lokatīva galotnēm vienskaitlī un daudzskaitlī.

Lietvārdi, vienskaitlis:

deklinācija	I	II	IV	V
nominatīvs	park-s	teātr-is	kafejnīc-a	universitāt-e
akuzatīvs	park-u	teātr-i	kafejnīc-u	universitāt-i
lokativs	park-ā	teātr-ī	kafejnīc-ā	universitāt-ē

Lietvārdi, daudzskaitlis:

deklinācija	I, II	IV	V
nominatīvs	park-i teātr-i	kafejnīc-as	universitāt-es
akuzatīvs	park-us teātr-us	kafejnīc-as	universitāt-es
lokativs	park-os teātr-os	kafejnīc-ās	universitāt-ēs

Personas vietniekvārdi:

nominatīvs	es	tu	mēs	jūs
akuzatīvs	mani	tevi	mūs	jūs

Vārda *kas* akuzatīvs ir *ko*. Šim vārdam nav lokatīva.

Īpašības vārdus un vietniekvārdus *viņš, kāds, kurš* loka kā I un IV deklinācijas lietvārdus.

Uzdevums: Salīdziniet galotnes un sakiet:

- Kas ir raksturīgs visām lokatīva galotnēm?
- Vai akuzatīvs vienmēr atšķiras no nominatīva?

Locījumu lietojums**Akuzatīvs**

Lietvārds vai vietniekvārds akuzatīvā teikumā visbiežāk ir **papildinātāja** (objekta) funkcijā:

Jānis raksta referātu.

Ilze lasa avīzi.

Studenti meklē kinoteātri.

Ko tu lasi?

Akuzatīvu lieto arī nolieguma teikumos:

Jānis neraksta referātu.

Ilze nelasa avīzi.

Studenti nemeklē kinoteātri.

Akuzatīvu lieto arī kopā ar **prievārdiem**, piemēram, *uz*:

*Ejam **uz** teātri, **uz** parku.*

Lokatīvs

Lietvārds lokatīvā bieži apzīmē vietu, kur kāds vai kaut kas ir vai notiek. Lokatīvu nekad nelieto kopā ar prievārdu:

Mēs esam universitātē.

Studenti ir parkā.

Sekretāres strādā birojā.

K-vārdi

Latviešu valodā ir daži ļoti svarīgi vārdi, kuri sākas ar burtu "k" un ar kuriem var veidot jautājumus: *kas, kur, kā, kāpēc, kāds, kurš*. Šiem vārdiem ir dažādas funkcijas un nozīmes, tāpēc var būt dažādi tulkojumi.

kas

Ar vārdu *kas* var jautāt gan par cilvēkiem, gan par visu ko citu. Tā ir latviešu (un lietuviešu) valodas īpatnība – gandrīz visās citās pasaules valodās ir divi atšķirīgi vārdi, piemēram, angļu valodā *who* un *what*, vācu valodā *wer* un *was*, poļu valodā *kto* un *co*.

Uzdevums: Tulkojiet šos teikumus! Cik dažādu vārdu vai vārda formas tulkojumus atbilst vārdam *kas*?

Kas tu esi? Es esmu Jānis. Es esmu students.

Kas te runā? Te runā Jānis un Toms.

Kas ir svarīgi tavā darbā?

Kas tevi darbā traucē?

Vārdam *kas* ir arī akuzatīva forma: *ko*. To ir svarīgi atcerēties, jo daudzās valodās lietota viena un tā pati forma. Tulkojiet piemērus:

Akuzatīvs: *Ko tu studē? Ko tu dari?*

Nominatīvs: *Kas tas ir? Kas tevi interesē?*

Vārdam *kas* nav lokatīva.

Vārdu *kas* lieto ne tikai jautājumos, bet arī palīgteikumos:

Studenti, kas runā lekcijās, mani traucē.

kurš

Ja jautā pēc cilvēkiem, dažreiz vārda *kas* vietā ir labāk lietot vārdu *kurš*, piemēram:

Kurš kuru traucē? Jānis traucē Tomu.

Kurš lasa ko? vai arī: Kas lasa ko?

Vārdu *kurš* lieto, jautājot pēc noteikta indivīda vai eksemplāra no kādas kopas. Piemēram:

Kurā kinoteātrī ir filma "Karību jūras pirāti"? Kinoteātrī "Rīga".

Kuru grāmatu tu lasi: "Grāfu Monte Kristo" vai "Trīs musketierus"?

Es lasu "Grāfu Monte Kristo".

kāds

Ar vārdu *kāds* jautā par īpašībām vai tipu:

Kāda ir filma "Karību jūras pirāti"? Tā ir laba filma.

Kādas grāmatas tu labprāt lasi? Detektīvus.

Dažreiz, īpaši sarunvalodā, vārdu *kāds* lieto arī vārda *kurš* vietā, jautājot pēc eksemplāra no kādas kopas. Piemēram, jautā: *Kāds šodien datums?, Kādā valodā viņi runā?.*

Vārdiem *kurš* un *kāds* ir arī citas funkcijas, piemēram, šajā teikumā no teksta:

Kāpēc tu nestrādā kādā avīzē?

Kā jūs to tulkotu?

Darbības vārds

Trešais tips¹: *lasīt, rakstīt, darīt, zināt...*

Pirmais tips: *dzīvot, jokot, studēt, meklēt, runāt, strādāt...* (sk. 1. nod.)

	(1) pirmais tips		(3) trešais tips		
	strādā-t	galotnes	zin-ā-t	rakst-ī-t	galotnes
es	strādā-j-u	-u	zin-u	rakst-u	-u
tu	strādā	-	zin-i	rakst-i	-i
viņ-	strādā	-	zin-a	rakst-a	-a
mēs	strādā-j-am	-am	zin-ām	rakst-ām	-ām
jūs	strādā-j-at	-at	zin-āt	rakst-āt	-āt

Piezīme: Pirmajā tipā galotnes ir -u, -am un -at, bet -j- ievieto izrunas dēļ.

Tipu var noteikt pēc trešās personas:

strādāt (**strādā**) -> pirmais tips (jo forma beidzas ar garo -ā, kas pieder pie celma)

zināt (**zina**) -> trešais tips (jo forma beidzas ar īsu -a, kas ir trešās personas galotne)

¹ Otrais tips būs nākamajā nodaļā!

Terminoloģija

personas vietniekvārds	
papildinātājs (objekts)	
prievārds (prepozīcija)	

Trešā nodaļa**Datīvs**

Datīvs ir vienīgais locījums, kam katrā deklinācijā vienskaitlī ir cita galotne. Tāpēc arī daži valodnieki nosauc deklinācijas pēc datīva galotnes, piemēram, I deklinācija ir "-am deklinācija".

Vienskaitlis:

deklinācija	I (-am)	II (-im)	IV (-ai)	V (-ei)
nominatīvs	student-s	puis-is	viņ-a	student-e
datīvs	student- am	puis- im	viņ- ai	student- ei

Daudzskaitlis:

deklinācija	I + II	IV	V
nominatīvs	student-i puiš-i	viņ-as	student-es
datīvs	student- iem puiš- iem	viņ- ām	student- ēm

Personas vietniekvārdi:

nominatīvs	es	tu	mēs	jūs
datīvs	man	tev	mums	jums

Vārda *kas* datīvs ir *kam*.

Datīva lietojums

Datīvs latviešu valodā ir ļoti svarīgs locījums. Datīvs kā locījums atrodams arī daudzās citās valodās (piem., poļu, krievu, vācu), bet latviešu valodā to lieto īpaši bieži un dažādās konstrukcijās, ko nevar tulkot burtiski. Var izšķirt šādus lietojuma gadījumus:

(1) datīvs kā papildinātājs; parasti aiz darbības vārda:

Toms dāvina Ievai puķes.

Ieva piedāvā cieminiem kafiju.

Jānis jautā Ilzei, kur viņa dzīvo.

Ieva zvana Tomam.

Kam tu gribi dāvināt rozes?

(2) datīvs kā papildinātājs ar darbības vārdiem *patīkt*, *garšot* u.c.; bieži teikuma sākumā:

Ievai patīk frēzijas.

Jānim garšo šokolāde.

Kam negaršo šokolāde?

Šokolāde garšo visiem!

(3) datīvs konstrukcijās ar darbības vārdu *būt*; bieži teikuma sākumā:

Man ir laiks.

Kam šodien dzimšanas diena?

Ievai ir dzimšanas diena.

Mazām dāvanām ir liela nozīme.

Mums ir labi.

Piederības konstrukcija

Latviešu valodā nav darbības vārda, kas atbilstu angļu *have*, vācu *haben*, poļu *mieć*. Piederību izsaka ar konstrukciju, kurā persona, kam kaut kas pieder, ir datīvā, bet "īpašums" ir nominatīvā.

Kam ir kas?

Man ir jautājums.

Studentiem ir grūta dzīve.

Uz jautājumiem *Vai tev ir...?* parasti atbild ar *Ir.* vai *Nav.* (nevis tikai ar "jā" vai "nē").

Vai tev ir laiks? Ir. vai: *Jā, ir.*

Vai tev ir kāda ideja? Nav. vai: *Nē, nav.*

Lokatīvs

Lokatīva galotnēs vienmēr ir garš patskanis vai diftongs /uo/.

Lokatīvam ir dažādas nozīmes:

(1) Vietas nozīme (kur?):

Studenti strādā bibliotēkā.

Toms un Jānis dzīvo kopmītnēs.

Ieva ir mājās.

(2) Laika nozīme (kad?)

Kurā mēnesī ir jūsu dzimšanas diena? Oktobrī.

Brīvdienās es nelasu grāmatas.

(3) Citas nozīmes, piemēram:

Mēs ejam ciemos.

Daudz laimes dzimšanas dienā!

Skaitļa vārdi

Vārdus *viens*, *divi* un vārdus no *četri* līdz *deviņi* loka kā īpašības vārdus. Tāpat kā īpašības vārdi, tie **saskan** ar lietvārdu dzimtē un locījumā:

Vai te ir divas brīvas vietas?

Šodien divām studentēm ir dzimšanas diena.

Pieci cilvēki nāk ciemos.

Ieva gaida piecus ciemiņus.

Visiem pieciem ciemiņiem viņa piedāvā kafiju un torti.

Skaitļa vārdu *trīs* var nelocīt: formu *trīs* var lietot visos locījumos abās dzimtēs.

Ievai ir trīs krēsli un trīs tases.

Ieva gaida trīs ciemiņus.

Trīs ciemiņiem viņa piedāvā kafiju.

Datīvā var arī lietot formu *trim* (abās dzimtēs):

Trim ciemiņiem viņa piedāvā kafiju.

Datīvā, lokatīvā un ģenitīvā ir arī varianti (sk. tabulu grāmatas beigās).

Darbības vārds: Tagadnes formas

Otrais tips (2): *mīlēt, gribēt, varēt, stāvēt...*

Pirmais tips (1): *dzīvot, jokot, studēt, meklēt, runāt, strādāt...* (sk. 1. un 2. nodaļa)

Trešais tips (3): *lasīt, rakstīt, gaidīt, zināt, dāvināt...* (sk. 2. nodaļa)

TIPS	(1)	(2)	(3)
es	studē-j-u	mīl-u	las-u
tu	studē	mīl-i	las-i
viņ-	studē	mīl	las-a
mēs	studē-j-am	mīl-am	las-ām
jūs	studē-j-at	mīl-at	las-āt
nenoteiksme	studē-t	mīl-ē-t	las-ī-t
tagdnes celms	studē-	mīl-	las-

Kā zināt darbības vārda tipu?

Pirmais tips (1): *dzīvot, dabūt, runāt, studēt*

- visi darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ot** (*dzīvot, jokat*);
- 1 vārds, kas beidzas ar **-ūt** (*dabūt*);
- ļoti daudz darbības vārdu, kas beidzas ar **-āt** (*jautāt, strādāt, runāt*);
- daudzi darbības vārdi, kas beidzas ar **-ēt**, sevišķi svešvārdi (*studēt, intervēt, interesēt*);
- daži (nedaudzi) darbības vārdi, kas beidzas ar **-īt**.

Otrais tips (2): *mīlēt, raudāt*

- daudzi darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt** (*mīlēt*);
- tikai divi darbības vārdi, kas beidzas ar **-āt** (*raudāt* un *dziedāt*).

Trešais tips (3): *lasīt, zināt, dāvināt*

- ļoti daudz darbības vārdu, kas nenoteiksmē beidzas ar **-īt** (*lasīt, rakstīt*);
- darbības vārdi, kas beidzas ar **-in-āt** (*dāvināt*), arī vārds *zināt*.

Tipu var noteikt pēc trešās personas formas:

studēt (**studē**) -> pirmais tips (forma beidzas ar garo -ē, kas pieder pie celma)

mīlēt (**mīl**) -> otrais tips (forma beidzas ar līdzskani)

zināt (**zina**) -> trešais tips (forma beidzas ar īsu -a, kas ir trešās personas galotne)

Tipi (1) – (3) atšķiras ar to, kuras galotnes pievieno celmam. Kā redzams tabulā, atšķirības nav lielas (tomēr svarīgas, lai pareizi lietotu vārdus!).

Pirmajā un otrajā tipā trešajā personā nav galotnes – formas *studē, mīl* sastāv tikai no tagadnes celma. Trešajā tipā trešajai personai ir galotne -a.

Likums: ja trešajai personai ir galotne -a, tad daudzskaitļa pirmajā un otrajā personā ("mēs" un "jūs") ir garš -ā- (*viņš las-a => mēs las-ām, jūs las-āt*). Ja trešajai personai nav galotnes, tad daudzskaitļa pirmajā un otrajā personas galotnē ir īss -a- (*viņš mīl => mēs mīl-am, viņš studē = mēs studē-j-am,*).

Un vēl...

Kā jūs tulkotu šos teikumus:

Cik skaistas puķes!

Kāds jums liels dzīvoklis!

Terminoloģija

piederības konstrukcijas	
skaitļa vārds	
saskaņa saskanēt	
tagadnes celms	

Ceturtnā un piektā nodaļa

Līdzskaņu mija lietvārdos

Galvenais līdzeklis lietvārdu formu veidošanai ir galotnes. Taču dažreiz mainās arī vārda celms, precīzāk, tā pēdējais līdzskanis:

viens puisis – divi puīši,

Jānis – Jāņa draudzene.

Šo maiņu sauc **līdzskaņu mija**. Tā ir ļoti regulāra. Šie līdzskaņi mainās šādi:

b >	bj	<i>gulbis – gulbji</i>
p >	pj	<i>skapis – skapji</i>
v >	vj	<i>Dāvis – Dāvja draudzene</i>
m >	mj	<i>prāmis – prāmji</i>
t >	š	<i>latvietis – latvieši; mātes – māšu</i>
d >	ž	<i>Visvaldis – Visvalža iela; atbildes – atbilžu</i>
s >	š	<i>puisis – puīši; Lāčplēsis – Lāčplēša iela;</i>
z >	ž	<i>francūzis – francūži</i>
c >	č	<i>Fricis – Friča draudzene; lācis – lāči</i>
dz >	dž	<i>dadzis – dadži</i>
l >	ļ	<i>polis – poļi</i>
n >	ņ	<i>spānis – spāņi; Blaumanis – Blaumaņa iela</i>

Uzdevums: Meklējiet citus piemērus!

Līdzskaņu mija notiek:II (-im) deklinācijā:

- daudzskaitlī: visos locījumos (*latvietis* → *latvieši, latviešu, latviešus...*)
- vienskaitlī: tikai ģenitīvā: *Jānis* → *Jāņa draudzene*; *Rainis* → *Raiņa iela*;

Ir daži izņēmumi. Piemēram, personvārdos ar *-tis* un *-dis*, kam ir tikai divas zilbes, t un d nemainās: *Artis* – *Arta draudzene*, *Valdis* – *Valda draudzene* (bet: *Visvaldis* – *Visvalža draudzene*). Arī vārdā *tētis* līdzskaņu mija nenotiek: *Mana tēta vārds ir Antons*.

V (-ei) deklinācijā:

- tikai daudzskaitļa ģenitīvā (*mātes* – *māšu, atbildes* – *atbilžu*)

Arī te ir daži izņēmumi, piemēram, *ārstes* – *ārstu*.

I (-am) un IV (-ai) deklinācijā līdzskaņu mija nekad nenotiek!

Pārskats: Līdzskaņu mija (+) deklinācijās**Vienskaitlis**

dekl.	I (-am)	IV (-aj)	II (-im)	IV (-ei)
nom	tēv-s	mās-a	brāl-is	māt-e
ģen	tēv-a	mās-as	brāl-a +	māt-es
aku	tēv-u	mās-u	brāl-i	māt-i

Daudzskaitlis

nom	tēv-i	mās-as	brāl-i +	māt-es
ģen	tēv-u	mās-u	brāl-u +	māš-u +
aku	tēv-us	mās-as	brāl-us +	māt-es

Ģenitīvs

Toms ir Ievas draugs.

Mikus studē Sporta akadēmijā un strādā tūrisma firmā.

Anrī ir no Francijas.

Es pazīstu viņa draudzeni.

Man ir maz laika.

Cik tev ir gadu?

Viņiem nav bērnu.

Ģenitīva formas

Vienskaitlis:

deklinācija	I	II	IV	V
nominatīvs	student-s	puis-is	viņ-a	student-e
ģenitīvs	student-a	puisš-a +	viņ-as	student-es

Daudzskaitlis:

nominatīvs	student-i	puisš-i +	viņ-as	student-es
ģenitīvs	student-u	puisš-u +	viņ-u	studentš-u +

Personas vietniekvārdi:

nominatīvs	es	tu	mēs	jūs
ģenitīvs	manis	tevis	mūsu	jūsu

Vārda *kas* ģenitīvs ir *kā*.**Uzdevumi:**Rakstiet tabulas ar visām šo vārdu locījumu formām: *tēvs, brālis, māsa, māte!*Veidojiet tabulu ar visām vārda *viņš, viņa* formām!**Ģenitīvs kā apzīmētājs***Ievas draugs**tūrisma firma**telefona numurs*

Lietvārdu ģenitīvā visbiežāk lieto kā **apzīmētāju** lietvārda vārdkopā. Apzīmētājs šajā gadījumā ir apzīmējamā vārda priekšā. Šādas konstrukcijas latviešu valodā lieto ļoti bieži; tulkojumos citās valodās ne vienmēr ir ģenitīvs. Tā vietā var būt, piemēram, īpašības vārds vai saliktenis.

Uzdevums: Tulkojiet šīs vārdkopas un nosauciet atšķirības starp valodām! Meklējiet vairāk piemēru!

*Ievas māsa**tēva sieva**Brīvības iela**universitātes bibliotēka**Ekonomikas fakultāte*

Latvijas Universitāte

Latvijas Sporta pedagogijas akadēmija

Rīgas Ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola

Kā redzams pēdējos piemēros, vienā vārdkopā var būt vairāki apzīmētāji ģenitīvā. Bet vienmēr secība ir apzīmētājs – apzīmējamais.

Valodu, tautību un valstu nosaukumi

Arī valodu nosaukumos kā *latviešu valoda*, *angļu valoda* pirmo elementu var uzskatīt par lietvārdu (daudzskaitļa) ģenitīvā: *latvieši – latviešu*, *angļi – angļu*. Izņēmums ir vārds *vācu*, jo šīs tautības cilvēki ir *vācieši*. Svarīgi ir saprast, ka vārdi, kas beidzas ar -u, nav īpašības vārdi un tie nemainās (bet daudzās valodās tos tulko ar īpašības vārdiem).

Tādas formas kā *latviski*, *angliski* arī nav īpašības vārdi, bet apstākļa vārdi. Tie ir nelokāmi, un tos nelieto kā apzīmētāju.

Runājot par valodām, lieto konstrukcijas ar vienu no minētām formām:

Latviešu valoda ir ļoti vienkārša. Runāt latviski ir ļoti vienkārši.

Angļu valodā runā visā pasaulē. Angliski runā visā pasaulē.

Apstākļa vārdus (*latviski*, *angliski*) lieto tikai, runājot par valodām, bet formām *latviešu*, *angļu* ir plašāka nozīme. Tās lieto, runājot par visu, kas attiecas uz attiecīgo tautību. Turpretī, attiecībā uz valstīm lieto valsts nosaukumu ģenitīvā (*Latvijas*, *Anglijas*). Salīdziniet:

latviešu valoda, angļu literatūra, poļu folklorā, spāņu mentalitāte

Latvijas vēstniecība, Vācijas ekonomika, Krievijas prezidents, Latvijas Universitāte

Latviešu meitenes ir ļoti skaistas. = latvietes

Latvijas meitenes ir ļoti skaistas. = meitenes, kas dzīvo Latvijā, nāk no Latvijas (viņas var būt latvietes, krievietes, polietes...)

Personu vietniekvārdi un piederības vietniekvārdi

Vārdi *mans*, *tavs* ir **piederības vietniekvārdi**, kas norāda uz vienskaitļa pirmo un otro personu ("es" un "tu"). Tos loka tāpat kā īpašības vārdus, un tie saskan ar lietvārdu:

ES: mans, mana

TU: tavs, tava

*mans tēvs, mana māte,
mani vecāki, manas māšas*

*tavs tēvs, tava māte,
tavi vecāki, tavas māšas*

Mana vārdadiena ir aprīlī.

Kad ir tava vārdadiena?

Mani vecāki dzīvo Liepājā.

Es nepazīstu tavus vecākus.

Vai tu pazīsti manu māsu?

Es gribu runāt ar tavu māsu.

Citās personās piederības vietniekvārdu nav. Tā vietā lieto personas vietniekvārda ģenitīva formu:

viņš: viņa	viņi: viņu
viņa: viņas	viņas: viņu
mēs: mūsu	jūs: jūsu

Šīs formas nemainās, nav saskaņojuma ar apzīmējamo lietvārdu.

*Kad ir **jūsu** vārdadiena?*

*Vai tu pazīsti **mūsu** draugu Tomu? Vai tu pazīsti **mūsu** draugus Tomu un Jāni?*

*Es gribu runāt ar **jūsu** vecākiem.*

*(Toms) **viņa** draugs, **viņa** draudzene, **viņa** draugi, **viņa** draudzenes*

*(Ieva) **viņas** draugs un **viņas** draudzene, **viņas** draugi un draudzenes*

*Es nepazīstu **viņas** draugus. Es neapazīstu **viņas** draudzenes.*

Uzdevums: Salīdziniet ar citām valodām (poļu, angļu, vācu)! Kurās personās lieto piederības vietniekvārdus, kurās – personas vietniekvārda ģenitīvu?

Ģenitīva lietojums – citi gadījumi

Nolieguma ģenitīvs

Ģenitīvu parasti lieto, runājot par to, kā nav:

*Man nav **laika**.*

*Viņam nav **darba**.*

*Kopmītnēs nav **brīvu vietu**.*

*Manā dzīvē nav **garlaicīgu dienu**.*

*Vai Ieva ir mājās? Nē, **viņas** nav.*

Daudzuma ģenitīvs

Ģenitīvu parasti lieto aiz vārdiem *daudz* un *maz*:

*Man ir laiks. [nominatīvs] -> Man ir **daudz laika**. Man ir **maz laika**. [ģenitīvs]*

*Rīgā dzīvo skaistas meitenes. [nominatīvs] -> Rīgā dzīvo **daudz skaistu meiteņu**. [ģenitīvs]*

*Es pazīstu skaistas meitenes. [akuzatīvs] -> Es pazīstu **daudz skaistu meiteņu**. [ģenitīvs]*

Arī konstrukcijās ar vārdu *cik* lieto lietvārdu ģenitīvā (nominatīva un akuzatīva vietā):

Cik tev ir gadu?

Cik skaistu meiteņu tu pazīsti?

Ģenitīvs aiz nelokāmajiem skaitļa vārdiem

Aiz padsmītniekiem (*vienpadsmit, divpadsmit ... deviņpadsmit*) var lietot ģenitīvu, bet nominatīva un akuzatīva lietojums ir parastāks:

Man ir piecpadsmit draugi. // Man ir piecpadsmit draugu.

Viņam ir septiņpadsmit māsīcas. // Viņam ir septiņpadsmit māsīcu.

Es pazīstu trīspadsmit jaukas meitenes. // Es pazīstu trīspadsmit jauku meiteņu.

Līdzīgi ir ar desmitniekiem (*desmit, divdesmit, trīsdesmit ...*):

Manā mājā dzīvo desmit peles. // Manā mājā dzīvo desmit peļu.

Profesore pazīst piecdesmit studentus. // Profesore pazīst piecdesmit studentu.

Ja konstrukcijā nepieciešams datīvs vai lokatīvs, to nevar aizvietot ar ģenitīvu:

Šodien trīspadsmit cilvēkiem ir dzimšanas diena.

Es meklēju atbildi divdesmit grāmatās.

Datīva lietojums: citi gadījumi

(a) Datīvu lieto ar dažiem īpašības vārdiem. Viens no tiem ir *līdzīgs*:

Ieva ir līdzīga tēvam.

Kam tu esi līdzīgs?

(b) Datīvu lieto konstrukcijās, ar kurām izsaka nolūku:

Man ir stipendija vienam gadam.

Istabu vienam gadam nevaru piedāvāt.

Kā jūs tulkotu šos teikumus?

Apstākļa vārdi no īpašības vārdiem

No daudziem īpašības vārdiem var veidot apstākļa vārdus, pievienojot celmam galotni **-i**:

ātr-s, ātr-a > ātr-**i** – *Poļi runā ātri.*

precīz-s, precīz-a > precīz-**i** – *Ārsti strādā precīzi.*

Šos apstākļa vārdus lieto, apzīmējot darbības vārdus, kā arī notikumus un apstākļus.

Lasīt ir vienkārši. Rakstīt ir sarežģīti.

Es esmu studente. Tas ir forši!

Visu dienu strādāt birojā – tas ir garlaicīgi.

Darbības vārds: *prast, saprast un pazīt*

	(sa)prast	pazīt
es	prot-u	pazīst-u
tu	prot-i	pazīst-i
viņ-	prot	pazīst
mēs	prot-am	pazīst-am
jūs	prot-at	pazīst-at

Pēc kura tipa šos vārdus loka?

Teikuma uzbūve

Dažreiz ir nozīmīgi, kurā vietā teikumā atrodas kāds vārds. Salīdziniet un tulkojiet šos teikumus no dialogiem:

Ja tevi tas interesē, vari dabūt viesnīcas adresi.

Viņš nav levas draugs, ja tevi interesē tas ...

Pēdējā teikumā *tas* ir arī īpaši uzsvērts.

Terminoloģija

līdzskaņu mija	
apzīmētājs	
apzīmējamais [vārds]	
lietvārda vārdkopa	
nelokāms	
apstākļa vārds	
piederības vietniekvārds	
nolieguma ģenitīvs	
daudzuma ģenitīvs	

Sestā nodaļa

Vietvārdi daudzskaitlinieki: *Helsinki, Majori*

Vietvārdi, kam nominatīvā ir galotne **-i**, ir **daudzskaitlinieki**, piemēram: *Helsinki, Dubulti, Majori, Dzintari*. Tos loka tāpat kā I (-am) deklinācijas vārdus daudzskaitlī (*studenti, romāni, parki*):

Helsinki ir Somijas galvaspilsēta.

*Helsinki*kos dzīvo skaistas meitenes.

Es gribu braukt uz *Helsinki*em.

Līdzskaņu mija lietvārdos: līdzskaņu grupas

Jūrmala – pilsēta uz viļņa

Šajās līdzskaņu kombinācijās abi līdzskaņi mainās gadījumos, kad notiek līdzskaņu mija:

ln > ļņ (*vilnis* – viļņi; uz viļņa), sn > šņ, zn > žņ (*zvaigzne* – dsk. ģen. *zvaigžņu*)

sl > šļ, (*šķērslis* – šķēršļi), zl > žļ

Prievārdi (prepozīcijas): *no, uz, ar, bez ...*

Prievārdus vienmēr lieto kopā ar citiem vārdiem: lietvārdiem, lietvārdu vārdkopām, vietniekvārdiem. Prievārdi prasa (**pārvalda**) noteiktu locījumu. Mūsdienu latviešu valodai ir viena patīkama īpatnība: daudzskaitlī prievārdi vienmēr pārvalda datīvu².

Toms runā ar meitenēm.

Dace dzīvo pie vecākiem.

Arī vārdi *mēs* un *jūs* ir daudzskaitlī; tāpēc ar prepozīcijām vienmēr lieto datīva formas *mums* un *jums*:

Nāc ciemos pie mums!

Es runāju ar jums.

Daudzskaitlī ir arī pulksteņa laiki:

Mēs gribam braukt pēc deviņiem.

No vieniem mums ir lekcijas.

Vienskaitlī prievārdu rekcija atšķiras. Visvairāk prievārdu pārvalda ģenitīvu vai akuzatīvu.

² Latviešu valodā ir arī postpozīcijas – prievārdi, kas nostājas aiz atkārtīgā vārda (*dēļ, labad* un *pēc* (citā nozīmē)). Postpozīcijas gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī pārvalda ģenitīvu (*bērna dēļ, bērnu dēļ*).

Prievārdi ar ģenitīvu:		Prievārdi ar akuzatīvu:	
bez	<i>kafija bez cukura</i>	ar	<i>kafija ar cukuru</i>
no	<i>viņš ir no Latvijas</i>	uz*	<i>braukt uz Jūrmalu</i>
pie	<i>viņa dzīvo pie tēva</i>	pa*	<i>iet pa ielu, staigāt pa pilsētu</i>
pirms	<i>pirms koncerta</i>	gar	<i>staigāt gar jūrmalu</i>
pēc	<i>pēc koncerta</i>	caur	<i>braukt caur Vāciju</i>
ārpus	<i>ārpus centra</i>	starp	<i>starp Rīgu un Stokholmu ir jūra</i>
uz*	<i>sēdēt uz gultas</i>		

* Uzmanību! Vārdam *uz* ir divas nozīmes, vienā tas pārvalda ģenitīvu, bet otrā – akuzatīvu. Var arī uzskatīt, ka ir divi atšķirīgi vārdi *uz*: *uz* + ģenitīvs (*sēdēt uz gultas*) un *uz* + akuzatīvs (*braukt uz Jūrmalu*). Vārdam *pa* ir divas nozīmes: *pa* + akuzatīvs (*staigāt pa pilsētu*) un *pa* + datīvs (*laiku pa laikam*).

Kā var atcerēties, kuru locījumu kurš prievārds pārvalda? Ir viens vienkāršs likums: ja prievārds beidzas ar **p**, **t** vai **r**, tas vienmēr pārvalda akuzatīvu ("Pētera likums").

Prievārds *līdz* pārvalda datīvu. Visi citi prievārdi pārvalda ģenitīvu.

Atcerieties, ka prievārdu *ar* nevar izlaist, ja runa ir par transporta līdzekļiem: *braukt ar vilcienu, ceļot ar mašīnu, lidot ar lidmašīnu*.

Darbības vārds: ceturtais tips

Ceturtais tips: *braukt, nākt, iet, ņemt...*

Ceturtais tips ir līdzīgs pirmajam tipam. Vienīgā atšķirība ir tāda, ka tagadnes celms beidzas ar līdzskani (1. tipā – ar garo patskani vai diftongu), tāpēc vienskaitļa 1. personā un daudzskaitļa 1. un 2. personas formās nav "j". Vārda *iet* 3. personas forma ir neregulāra.

Tabulā dots pārskats par visiem četriem tipiem.

Darbības vārdi: tagadnes galotnes (pārskats)

TIPS	(1)	(2)	(3)	(4)	galotnes			
	studē-t	mīl-ē-t	las-ī-t	braukt	(1)	(2)	(3)	(4)
es	studē-j-u	mīl-u	las-u	brauc-u	-u	-u	-u	-u
tu	studē	mīl-i	las-i	brauc	-	-i	-i	-
viņ-	studē	mīl	las-a	brauc	-	-	-a	-
mēs	studē-j-am	mīl-am	las-ām	brauc-am	-am	-am	-ām	-am
jūs	studē-j-at	mīl-at	las-āt	brauc-at	-at	-at	-āt	-at

Līdzskaņu mija darbības vārda tagadnē

Man patīk ilgi gulēt. Es vienmēr guļu 10 stundas. Neguliet lekcijās!

sacīt: Ko tu saki? Sakiet, lūdzu, cik ir pulkstenis? Viņš saka, ka Stokholma ir tālu.

Dažos darbības vārdos, kurus loka pēc 2. vai 3. tipa, tagadnes celmā notiek līdzskaņu mija. Tādu vārdu nav daudz. Līdz šim iepazīnāties ar trim šādiem vārdiem: *gulēt*, *sēdēt* (2. tips) un *sacīt* (3. tips):

gulēt, sēdēt; sacīt

	gul-ē-t		sēd-ē-t		sac-ī-t	
<i>es – mēs</i>	guļ-u	guļ-am	sēž-u	sēž-am	sak-u	sak-ām
<i>tu – jūs</i>	gul-i	guļ-at	sēd-i	sēž-at	sak-i	sak-āt
<i>viņ-</i>	guļ		sēž		sak-a	

Biežāk līdzskaņu mija sastopama vārdos, ko loka pēc ceturta tipa (piemēram, *braukt, nākt*). Par to būs runa nākamajā nodaļā.

Pavēles izteiksme (imperatīvs)

Brauciet uz Jūrmalu!

Staigājiet pa mežu!

Nāciet un baudiet!

Latviešu valodā pavēles izteiksmei atsevišķa forma ir tikai daudzskaitļa otrajā personā ("jūs"). To veido ar galotni **-iet**: *brauciet!* (bet: *jūs braucat*). Vienskaitļa otrajā personā ("tu") lieto to pašu formu kā īstenības izteiksmē: (tu brauc, tu staigā, tu nāc, tu baudi =>) *brauc uz Jūrmalu! staigā pa mežu! nāc un baudi!*

Daudzskaitļa imperatīvu veido no vienskaitļa otrās personas formas, pievienojot tai galotni **-iet** vai **-jiet**:

(tu) staigā -> staigājiet!

(tu) lasi -> lasiet!

(tu) guli -> guliet!

(tu) brauc -> brauciet!

(tu) nāc -> nāciet!

(tu) ej -> ejiet!

(tu) esi -> esiet!

Šis likums attiecas uz visiem darbības vārdiem. Nav izņēmumu!!

Un vēl...

Tulkojiet vēlreiz šos teikumus un salīdziniet valodas:

Jūrmalas gadsimtu vecās koka vasarnīcas ir unikālas.

Jūrmala – tā ir atpūta katrai gaumei!

Terminoloģija

vienvārds	
daudzskaitlinieks	
pārvaldīt	
pārvaldīšana (rekcija)	
pavēles izteiksme (imperatīvs)	
īstenības izteiksme (indikātīvs)	

Septītā nodaļa

Daudzskaitlinieki un vienskaitlinieki

Ne visus lietvārdus lieto abos skaitļos. Dažus vienmēr lieto vienskaitlī – tie ir **vienskaitlinieki** jeb *singularia tantum*; citiem ir tikai daudzskaitļa formas – tie ir **daudzskaitlinieki** jeb *pluralia tantum*.

Daudzskaitlinieku latviešu valodā ir samērā daudz. Pie tiem pieder vārdi, kas apzīmē ēdienreizes: *vakariņas, pusdienas, brokastis*:

Pusdienas ir gatavas.

Ko mēs ēdam vakariņās?

Vienskaitlinieks, turpretī, latviešu valodā ir vārds *nauda*:

Vai tev ir nauda?

Visiem vajag naudu.

Lūdzu, maksājiet skaidrā naudā!

Uzdevumi:

- Salīdziniet dotos vārdus (*vakariņas, pusdienas, brokastis, nauda*) ar to tulkojumiem – vai jūsu valodā tie arī ir daudzskaitlinieki / vienskaitlinieks?
- Meklējiet daudzskaitliniekus un vienskaitliniekus savā dzimtajā valodā!

VI (-ij) deklinācija, daudzskaitlis: *brokastis, acis, Cēsis ...*

Ir divas grupas vārdu, kas nominatīvā beidzas ar -is:

(a) **-is** = vienskaitļa nominatīvs: *brālis, puisis, dzīvoklis, ledusskapis, vilnis* => II dekl.

(b) **-is** = **daudzskaitļa** nominatīvs: *brokastis, acis, Cēsis, smiltis, valstis* => VI deklinācija.

VI deklinācijas vārdi ir sieviešu dzimtē: *garšīgas brokastis, skaistas acis, baltas smiltis*.
Izņēmums ir vārds *ļaudis: bagāti ļaudis*.

Uzdevums: Salīdziniet IV, V un VI deklinācijas daudzskaitļa galotnes! Kas tām ir kopīgs, kas atšķiras?

Sieviešu dzimtes deklinācijas, daudzskaitlis

	IV <i>grāmat-as</i>	V <i>roz-es</i>	VI <i>ac-is</i>
nominatīvs	-as	-es	-is
akuzatīvs	-as	-es	-is
lokātīvs	-ās	-ēs	-īs
datīvs	-ām	-ēm	-īm

Kā zināms, daudzskaitļa ģenitīvā visās deklinācijās ir galotne -u, piemēram, (*cik*) *gadu*, (*daudz*) *grāmatu*, (*daudz*) *meiteņu*. V (-ei) deklinācijā parasti notiek līdzskaņu mija: *meitenes* – *meiteņu*, *rozes* – *rožu*. Arī VI (-ij) deklinācijā daudzskaitļa ģenitīvā notiek līdzskaņu mija, taču ne visos vārdos – tikai apmēram pusē no šīs deklinācijas vārdiem.

ģenitīvs ar līdzskaņu miju:

ļaudis – *ļaužu*

smiltis – *smilšu*

ģenitīvs bez līdzskaņu mijas:

brokastis – *brokastu* (*brokastu pārslas*)

Cēsis – *Cēsu* (*Cēsu alus*)

acis – *acu* (*acu ārsts*)

valstis – *valstu*

nominatīvs	grāmat -as	roz-es	smilt -is	ļaud-is	brokast-is	ac-is
ģenitīvs	grāmat-u	rož-u +	smilš-u +	ļauž-u +	brokast-u	ac-u

Vienskaitļa nominatīvā VI deklinācijas vārdiem ir galotne -s: *viena acs, viena valsts*. Citi locījumi tiks aplūkoti nākamajā nodaļā.

III (-um) deklinācija: *tirgus, alus, medus, Mikus...*

Pie šīs deklinācijas pieder tikai nedaudz vārdu. No mācību grāmatas pazīstami ir: *alus, ledus, medus, lietus, tirgus*. Vēl šajā grupā ir vārdi *klepus* un *vidus*, kā arī daži īpašvārdi, kā *Mikus* un *Saldus*.

Vienskaitlī šai deklinācijai raksturīgs ir patskanis u, kas parādās visos locījumos. Daudzskaitlī III deklinācijā ir tādas pašas galotnes kā I deklinācijā; līdzskaņu mija nenotiek.

III (-um) deklinācija

nom	tīrg-us	tīrg-i
ģen	tīrg-us	tīrg-u
aku	tīrg-u	tīrg-us
dat	tīrg-um	tīrg-iem
lok	tīrg-ū	tīrg-os

Norādāmie vietniekvārdi **tas** (*tas, tā, tie, tās*) un **šis** (*šis, šī, šie, šīs*)

Vārdu *tas* loka līdzīgi kā vārdu *kas*, taču tam ir vairāk formu: divas dzimtes un divi skaitļi. Septītajā nodaļā tika mācītas nominatīva un akuzatīva formas:

nominatīvs	kas	tas	tā	tie	tās
akuzatīvs	ko	to	to	tos	tās

Līdzīga locīšana ir vietniekvārdam **šis**:

nominatīvs	šis	šī	šie	šīs (vai: šās)
akuzatīvs	šo	šo	šos	šīs (vai: šās)

Vietniekvārds *tas* ir viens no visbiežāk lietotajiem vārdiem latviešu valodā. Tam ir vairākas funkcijas, un citās valodās var būt vairāki tulkojuma ekvivalenti.

- (a) *Visu dienu strādāt birojā – **tas** ir garlaicīgi!*
- (b) *"Romeo un Džuljeta" - kas **tas** ir? **Tā** ir luga.*
- (c) *Es gribu lasīt šo grāmatu. Es domāju, ka **tā** ir interesanta.
Dārzenus es vienmēr pērku tirgū. Lielveikalā **tie** nav svaigi.*
- (d) *Kura ir tava grāmata – šī vai **tā**?
Šī ir mana grāmata, un **tā** ir tava grāmata.*
- (e) ***Tā** grāmata, ko tu man uzdāvināji, ir ļoti interesanta.*

Ja vietniekvārds **tas** attiecas uz kādu lietvārdu (piemēros (b) – (e)), tas vienmēr saskan ar šo lietvārdu dzimtē un skaitlī:

Tas ir siers (vīr. dz. vsk.) – **tā** ir maize (siev. dz. vsk.)

Tie ir cepumi (vīr. dz. dsk.) – **tās** ir konfektes (siev. dz. dsk.)

Ja **tas** attiecas uz darbības vārdu, teikumu vai situāciju ((a) gadījumā), tas ir vīriešu dzimtē.

Runājot par priekšmetiem, 3. personas vietniekvārda *viņš* vietā latviešu literārajā valodā lieto *tas, tā...* (piem. (c)). Vietniekvārdu *viņš* lieto tikai, runājot par cilvēkiem un dzīvniekiem:

*Kur ir mans brālis? Kur **viņš** ir? Es **viņu** meklēju.*

*Kur ir mans velosipēds? Kur **tas** ir? Es **to** meklēju.*

*Kur ir mūsu draugi? Mēs **viņus** meklējam.*

*Mēs meklējam jautājumus. Mēs **tos** meklējam.*

Šis ir literārās valodas likums. Savukārt sarunvalodā vārdu *viņš* lieto arī, runājot par priekšmetiem, piemēram, dialogā Ieva saka: *Man nepatīk mikriņi. **Viņi** vienmēr brauc tik ātri.* Runātajā valodā tas ir pilnīgi normāli un pareizi, bet rakstos labāk ir lietot vietniekvārdu *tas* vai atkārtot lietvārdu: *Ievai nepatīk mikroautobusi, jo tie vienmēr brauc tik ātri. // Ievai nepatīk mikroautobusi. Mikroautobusi vienmēr brauc tik ātri.*

Vietniekvārdu *šis* latviešu valodā nelieta tik bieži. Ar *šis* rāda uz ko tuvu, piemēram, uz kaut ko, kas runātājam ir rokā vai uz ko viņš rāda:

*Vai **šī** grāmata ir laba?* (runātājs rāda klausītājam grāmatu)

*Nogaršo **šīs** konfektes!* (runātājs piedāvā klausītājam konfektes)

Vārdi *tas* un *šis* var būt opozīcijā: tad *šis* rāda uz ko tuvāko (kas ir *šeit* vai *te*), bet *tas* – uz ko tālāko (kas ir *tur*):

***Šie** tomāti (te) ir no Latvijas. **Tie** (tur) ir no Turcijas.*

Ja rāda uz divām lietām, kas abas ir tuvas, bet starp kurām ir kāda opozīcija, tad parasti lieto vārdu *šis*, rādot uz pirmo, bet rādot uz otro – vārdu *tas*:

***Šīs** konfektes man garšo, bet **tās** man negaršo.*

Pārākā pakāpe (komparatīvs) un salīdzinājumi

*Ņujorka ir **tālāk** nekā Stokholma.*

*Poļi runā **ātrāk** par krieviem.*

*Tirgū tomāti ir **svaigāki** nekā lielveikalā.*

*Vīns ir **dārgāks** par alu.*

Īpašības vārdu un apstākļa vārdu pārāko pakāpi veido ar piedēkli **-āk-**. Īpašības vārdiem pievieno vēl galotnes, bet apstākļa vārdos galotni **-i** vai **-u** aiz piedēkļa **-āk-** nelieta.

apstākļa vārdi

ātr-i => ātrāk

*Autobuss brauc ātri, bet taksis brauc vēl **ātrāk**.*

biež-i => biežāk

tāl-u => tālāk

*Stokholma ir tālu, Ņujorka ir vēl **tālāk**.*

maz => mazāk

!! daudz – vairāk !!

Īpašības vārdi

ātr-s, ātr-a => ātrāk-s, ātrāk-a
 skaists, skaista => skaistāks, skaistāka
 garšīgs, garšīga => garšīgāks, garšīgāka
 dārgs, dārga => dārgāks, dārgāka

Autobuss ir ātrs, taksis ir ātrāks.

Tēja ir garšīga, kafija ir garšīgāka.

Latvijas tomāti ir dārgāki nekā Turcijas.

Salīdzinājumos lieto partikulu **nekā**:

Vilciens brauc ātrāk nekā autobuss.

Vilciens ir ātrāks nekā autobuss.

Ja salīdzinājuma pirmajā daļa ir noliegums, tad lieto partikulu **kā**:

Nē, vilciens nebrauc ātrāk kā autobuss.

Cita konstrukcija ir ar prievārdu **par** + akuzatīvs (daudzskaitlī – datīvs):

Dace ir jaunāka nekā Ieva. = Dace ir jaunāka par Ievu.

Vilciens brauc ātrāk par autobusu. Vilciens nebrauc ātrāk par autobusu.

Tomāti ir dārgāki par kartupeļiem.

Darbības vārda konjugācijas

Darbības vārdus tradicionāli iedala trīs konjugācijās. Noteicošais kritērijs ir darbības vārda celmi (nenoteiksmes un tagadnes celms).

I jeb īsā konjugācija: darbības vārdi, kuru nenoteiksmes celms beidzas ar līdzskani (*brauk-t, nāk-t, aug-t, beig-t, ņem-t, pras-t...*), kā arī darbības vārdi, kuru nenoteiksmes celms beidzas ar patskani vai divskani, ja nenoteiksmei ir tikai viena zilbe (*dot, iet, kļūt*).

Priedēkļi nemaina konjugāciju: *saprast* loka tāpat kā *prast* (*sa-* ir priedēklis), *nopirkt* loka tāpat kā *pirkt* (*no-* ir priedēklis), *pārdot* loka tāpat kā *dot* (*pār-* ir priedēklis), *aiziet* loka tāpat kā *iet* (*aiz-* ir priedēklis). Arī vārdā *pazīt* ir priedēklis (*pa-*), tāpēc tas pieder pie pirmās konjugācijas (kaut arī nav latviešu valodā vārda "zīt").

II jeb garā konjugācija: darbības vārdi, kuru nenoteiksmes un tagadnes celms beidzas ar garo patskani vai divskani (*runā-t : es runā-ju, joko-t : es joko-ju, studē-t : es studē-ju*). Šī konjugācija sakrīt ar tagadnes pirmo locīšanas tipu.

III jeb jauktā konjugācija: darbības vārdi, kuru nenoteiksmes celms ir garš, tas ir, beidzas ar garo patskani vai divskani (*mīlē-t, zinā-t, lasī-t*), bet tagadnes celms ir īss, tas ir, beidzas ar līdzskani (*es mīl-u, es zin-u, es las-u*).

I (īsā) konjugācija: līdzskaņu un patskaņu mija tagadnē

I (īsās) konjugācijas darbības vārdos diezgan bieži tagadnes celms atšķiras no nenoteiksmes celma. Gandrīz vienmēr šī atšķirība ir regulāra – taču regulu ir tik daudz, ka labāk mācīties atsevišķus darbības vārdus ar to formām no galvas!

Mācīšanos var atvieglot, grupējot vārdus. Dažādu grupu darbības vārdi latviešu valodā atšķiras ar šādām pazīmēm:

Kurās personās notiek mija? (salīdzinot nenoteiksmi ar tagadnes formām)

- (i) visās personās (*braukt: es brauc-u, tu brauc, mēs brauc-am..*);
- (ii) tikai vsk. 2. personā (*nākt: es nāku, tu nāc, viņš nāk, mēs nākam, jūs nākat*);
- (iii) visās personās, **izņemt** vsk. 2. personu (*kāpt: es kāpju, tu kāp, viņš kāpj...*), vai arī vsk. 2. personā ir cita mija nekā citās personas (*laist: es laižu, tu laid, viņš laiž...*)³.

Kāda mija notiek?

- (i) notiek līdzskaņu mija (*braukt, nākt*);
- (ii) notiek patskaņu mija (*ņemt [ņemt]: tu ņem [ņem], viņš ņem [ņæm]*);
- (iii) notiek gan līdzskaņu, gan patskaņu mija (*satikt: es satieku, tu satiec, viņš satiek...*).

Darbības vārdi ar dažādām šeit minētām pazīmēm ir sagrupēti sekojošajās tabulās.

Tabulās nav iekļautas daudzskaitļa pirmās un otrās personas formas. Tās vienmēr var veidot no trešās personas formas: *viņš brauc: mēs brauc-am, jūs brauc-at; viņš nāk: mēs nākam, jūs nākat*.

Tukšajās ailēs jūs varēsiet ierakstīt vārdus, ko loka līdzīgi.

Tabulas

Līdzskaņu mija

Bieži mijas šie līdzskaņi: k -> c; d -> dz (nenoteiksmē ir **k**, **g**, tagadnes celmā ir **c**, **dz**)

Tips **braukt** un **beigt** (mija notiek visās personās)

	braukt	saukt	sveikt	beigt				
es	brauc-u	sauc-u	sveic-u	beidz-u				
tu	brauc	sauc	sveic	beidz				
viņ-	brauc	sauc	sveic	beidz				

Tips **nākt** un **augt** (mija notiek tikai vsk. otrajā personā ("tu"))

				+ patskaņu mija				
	nākt	sākt	augt	(sa)ti	pirk			
es	nāk-u	sāk-u	aug-u	tiek-u	pērk-u			
tu	nāc	sāc	audz	tiec	pērc			
viņ-	nāk	sāk	aug	tiek	pērk			

³ Līdz šim mācību grāmatā nebija darbības vārdu, kas piederētu pie šīs grupas (vārdi *kāpt* un *laist* ir 9. nodaļā).

e/æ mija: tips ēst un ņemt

Gandrīz visos I konjugācijas vārdos, kur tagadnes celmā ir burts <e> vai <ē>, attiecīgā skaņa nenoteiksmē un vienskaitļa otrajā personā ir šaurais [e], bet visās citās personās tagadnē – platais [æ].

	[e]	ēst	vest	nest	ņemt	pirkt			
es	[æ]	ēd-u	ved-u	nes-u	ņem-u	pērk-u			
tu	[e]	ēd	ved	nes	ņem	pērc			
viņ-	[æ]	ēd	ved	nes	ņem	pērk			

Dažādas mijas

nenoteiksmē ir [i]

	i – ē	i – ie	i – ī		
	pirkt	satikt	patikt		
viņ-	pērk	satiek	patīk		

nenoteiksmē ir [s]

s – d			
ēst	vest		
ēd	ved		

I konjugācija un tagadnes otrais tips – dažādas mijas

Arī I konjugācijas darbības vārdos, ko loka pēc 2. tipa, tas ir, kur vienskaitļa 2. personā ir galotne –i, novērojamas dažādas atšķirības starp nenoteiksmes celmu un tagadnes celmu:

	(sa)prast	atrast	pazīt	kļūt				
es	(sa)prot-u	atrod-u	pazīst-u	kļūst-u				
tu	(sa)prot-i	atrod-i	pazīst-i	kļūst-i				
viņ-	(sa)prot	atrod	pazīst	kļūst				

Locījumu lietojums

Kam vajag ko?

Ilzei un Ievai vajag maizi un sieru.

Ko mums vajag?

Mums taču vajag ēst!

Ar darbības vārdu *vajadzēt* lieto datīvu un akuzatīvu. Ar datīvu norāda uz personu, kam ir kāda vajadzība, un ar lietvārdu akuzatīvā norāda uz to, kas ir vajadzīgs.

Vajadzēt ir darbības vārds, ko lieto tikai trešajā persona, bet visos laikos un dažās izteiksmēs.

Mēra akuzatīvs: Cik maksā? Cik vecs?

Teikuma daļas, kas atbild uz jautājumiem *Cik maksā? Cik ilgi? Cik vecs? Cik garš?* u.c., parasti ir akuzatīvā:

Vīns maksā divus latus. (cik maksā vīns?)

Brauciens ilgst četrus stundas. (cik ilgi?)

Jūrmalas pludmale ir trīsdesmit divus kilometrus gara. (cik gara?)

Viņu dēls ir tikai vienu mēnesi vecs. (cik vecs?)

Mēra ģenitīvs: Cik daudz?

Kopā ar mērvienībām (*kilograms, grams, kaste...*) lietvārdus lieto ģenitīvā. Mērvienība tiek novietota lietvārda priekšā:

Somā ir viens kilograms kartupeļu un divi kilogrami ābolu.

Ģenitīvu lieto arī aiz vārdiem *tūkstotis* (vai: *tūkstoš*), *miljons* un *miljards*. Tie ir lietvārdi, ko var lietot dažādos locījumos. Tekstos bija šādi piemēri:

Tomātus ved tūkstošus kilometru pa lielceļiem.

Nauda ir ideāls transporta līdzeklis miljardiem baciņu un mikrobu.

Terminoloģija

vienskaitlinieks	
daudzskaitlinieks	
norādāmais vietniekvārds	
mēra ģenitīvs	
mēra akuzatīvs	
pārākā pakāpe (komparatīvs)	
konjugācija (īsā – garā – jauktā konjugācija)	
patskaņu mija	

Astotā nodaļa

VI (-ij) deklinācija: *acs, sirds, pils, valsts*

Septītajā nodaļā bija runa par vārdiem, kam daudzskaitļa nominatīvā ir galotne **-is**: *brokastis, acis, Cēsis, valstis*.... Vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-s**: *acs, valsts, sirds, auss, uzacs*. Tie ir sieviešu dzimtes vārdi (izņemot *laudis*; šo vārdu nelieto vienskaitlī).

Viņai ir lielas acis. Viņam ir liela sirds.

Latvija ir maza valsts. Latvijas valstī dzīvo ap 2,5 miljoni cilvēku.

Atver acis! Atver savu sirdi!

Kas dzīvo tavā sirdī??

VI (-ij) deklinācija

	Vienskaitlis		Daudzskaitlis	
nom	sird-s	ac-s	ac-is	sird-is
ģen	sird-s	ac-s	ac-u	sirž-u +
aku	sird-i	ac-i	ac-is	sird-is
dat	sird-ij	ac-ij	ac-īm	sird-īm
lok	sird-ī	ac-ī	ac-īs	sird-īs

Pie šīs deklinācijas pieder arī vārds *pils* un pilsētas nosaukumi *Ventspils*, *Daugavpils*:

Ilze ir no Ventspils. (ģenitīvs)

Daiga dzīvo Daugavpilī. (lokatīvs)

Vai Latvijā ir daudz piļu? (daudzskaitļa ģenitīvs)

Daudzskaitļa ģenitīvā var būt līdzskaņu mija:

sirds, sirdis – siržu

pils, pilis – piļu.

Ne visos vārdos ir līdzskaņu mija:

auss, ausis – ausu

acs, acis – acu.

(sk. arī 7. nodaļu)

Kārtas skaitļa vārdi: *pirmais, otrais, trešais...*

1. pirmais, 2. otrais, 3. trešais, 4. ceturtais, 5. piektais, 6. sestais, 7. septītais, 8. astotais, 9. devītais, 10. desmitais, 11. vienpadsmitais, 20. divdesmitais, 21. divdesmit pirmais, 22. divdesmit otrais utt., 100. simtais, 1000. tūkstošais.

Kārtas skaitļa vārdus latviešu valodā lieto līdzīgi kā citās valodās, bet, protams, ir arī atšķirības.

Uzdevums: Salīdziniet šos piemērus ar savu valodu!

- kārtas skaitļa vārdus lieto datumos:

Šodien ir devītais decembris.

Devītajā decembrī man ir dzimšanas diena.

- kārtas skaitļa vārdus lieto ar karaļu, ķeizaru un pāvestu vārdiem:

Francijas karalis Ludviķis XIV (četrpadsmitais)

Romas pāvests Jānis Pāvils II (otrais)

- kārtas skaitļa vārdus lieto, runājot par transporta līdzekļu numuriem:

Vai šeit brauc astotais autobuss?

- Bet: runājot par pulksteņa laikiem, lieto pamata skaitļa vārdus:

Tagad ir divi. Es parasti eju gulēt desmitos.

Kārtas skaitļa vārdiem vienmēr ir -> **noteiktā galotne**.

Vispārākā pakāpe (superlatīvs): *mans (vis)labākais džemperis*

Vispārākajā pakāpē parādās tas pats piedēklis **-āk-**, ko pazīstam jau no pārākās pakāpes:

*Tā ir mana **visskaistākā** kleita = tā kleita ir skaistāka nekā citas kleitas.*

*Latviešu valoda ir skaistāka nekā vācu valoda. Latviešu valoda ir **visskaistākā un visinteresantākā** valoda pasaulē!*

Īpašības vārdiem superlatīvā vienmēr ir -> noteiktā galotne. Bieži vārdam pievieno vēl piedēkli **vis-**:

visskaistākais = vis-skaist-āk-ais (puisis)   *visskaistākā* = vis-skaist-āk-ā (meitene)

visskaistākie = vis-skaist-āk-ie (puiši)   *visskaistākās* = vis-skaist-āk-ās (meitenes)

Taču īpašības vārdus superlatīvā lieto arī bez **vis-**:

*Toms ir mans **labākais** draugs.*

*Mana **mīļākā** grāmata ir "Mazais princis".*

Apstākļa vārdiem superlatīvā nav galotnes, uz superlatīva nozīmi rāda tikai piedēklis **vis-**:

*Krievi runā ātri, poļi runā ātrāk, itāļi runā **visātrāk**.*

***Vislabāk** ir pirkt produktus no Latvijas laukiem.*

Uz piedēkļa **vis-** nav uzsvara: [vis'skaistākais, vis'labāk].

Noteiktā galotne: *pirmais, skaistākais, vienīgais...*

Kārtas skaitļa vārdos un īpašības vārdos superlatīvā galotnes atšķiras no tām, kas parasti ir īpašības vārdiem. Šo galotņu tipu sauc **noteiktās galotnes**, bet parastas īpašības vārda galotnes – **nenoteiktās galotnes**.

Astotajā nodaļā iepazīnāties ar noteikto galotņu nominatīva un lokatīva formām. Salīdziniet:

	vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
	nenoteiktā gal.	noteiktā galotne	nenoteiktā gal.	noteiktā galotne
nom	vien-s koncerts	pirm-ais koncerts	vien-a vieta	pirm-ā vieta
lok	vien-ā koncertā	pirm-ajā koncertā	vien-ā viet-ā	pirm-ajā viet-ā

Noteiktās galotnes lieto dažādos gadījumos:

- ☆ vienmēr ar kārtas skaitļa vārdiem: *pirmais koncerts, trešā vieta, desmitajā decembrī*
- ☆ vienmēr īpašības vārda vispārākajā pakāpē: *(vis)labākais draugs, visskaistākā valoda, vislabākie studenti*
- ☆ vienmēr ar dažiem īpašības vārdiem, piemēram:
  - vienīgais, -ā: *Tu esi mans vienīgais draugs.*
  - nākamais, -ā: *Nākamajā nedēļā būs tests.*
- ☆ noteiktos gadījumos ar visiem īpašības vārdiem. Šis lietojums daļēji atbilst noteiktā artikula lietojumam, piemēram, angļu, vācu vai franču valodā. Sīkāk par to būs runa vēlāk.

I konjugācijas darbības vārdi

Jauni darbības vārdi šajā nodaļā bija:

atvērt (atver, tu atver)

vilkt (velk, tu velc)

teikt (teic, tu teic)

dzimt (dzimst, tu dzimsti)

Uzdevums: Ierakstiet šos vārdus 7. nodaļā dotajās tabulās! Uzmanību: kas notiek, ja tagadnes celmā parādās "e" (*atver, velk*)?

Terminoloģija

kārtas skaitļa vārds	
vispārākā pakāpe (superlatīvs)	
noteiktā galotne	
nenoteiktā galotne	

Devītā nodaļa

Daudzskaitlinieki

Vārdi, kas apzīmē debespuses (*austrumi, dienvidi, ziemeļi, rietumi*) un daudzi vārdi, kas apzīmē svētkus (piemēram, *Ziemassvētki*), ir daudzskaitlinieki.

Saule riet rietumos.

Vējš pūš no dienvidiem.

Ko jūs darāt Ziemassvētkos?

Vārdu *debesis* (VI (-ij) deklinācija) arī bieži lieto kā daudzskaitlinieku (*no debesīm lāses krīt...*), bet to var arī lietot vienskaitlī: *no debess lāses krīt.*

Deklinācijas: VI, IIb un I

Lietvārdu *rudens*, *ūdens*, *mēness*, *zibens*, *akmens*, *asmens* un *sāls* locīšana atšķiras no visām sešām deklinācijām. Datīvā šiem vārdiem ir galotne -im, tāpēc tie ir II (-im) deklinācijas paveids.

Daudzskaitlī šiem vārdiem ir tās pašas galotnes, kas visiem vīriešu dzimtes lietvārdiem, bet celmā notiek līdzskaņu mija, piemēram, *mēnes-s* – *mēneš-i* (tāpat kā *mēnes-is* / *mēneš-i*). Salīdzinot ar citiem II (-im) deklinācijas vārdiem, šiem sešiem ir neregulārs vienskaitļa nominatīvs un ģenitīvs. Tikai neregulārs nominatīvs ir vārdam *suns*, ko, izņemot nominatīvu, loka tāpat kā II deklinācijas vārdus.

	IIb (-im)	II (-im)	<i>suns</i>
nom	ruden-s	puis- is	sun-s
ģen	ruden-s	puiš-a	suņ-a
aku	ruden-i	puis-i	sun-i
dat	ruden-im	puis-im	sun-im
lok	ruden-ī	puis-ī	sun-ī
dsk.nom.	rudeņ-i	puiš-i	suņ-i

Ja lietvārds vienskaitļa nominatīvā beidzas ar -s, vēl nevar droši zināt, kā to loka, pie kuras deklinācijas tas pieder. Ir 3 iespējas:

park-s = I (-am) dekl., vīr. dz.;

datīvs *park-am*, lokatīvs *park-ā*; dsk. nom. *park-i*

ūden-s = IIb (-im) dekl., vīr. dz.;

datīvs *ūden-im*, lokatīvs *ūden-ī*; dsk. nom. *ūdeņ-i*

ugun-s = VI (-ij) dekl., siev. dz.;

datīvs *ugun-s*, lokatīvs *ugun-ī*; dsk. nom. *ugun-is*

IIb deklinācija ir slēgta deklinācija, tajā ir tikai 7 vārdi.

Arī VI deklinācija ir slēgta, tajā ir ap 50 vārdu.

Noteiktā galotne: akuzatīvs un ģenitīvs

Es gaidu pirmo sniegu.

Mēs esam pirmā kursa studenti.

Manas pirmās mīlestības vārds bija Toms.

		vīr. dz.	siev. dz.
vsk.	nom	nākam-ais	nākam-ā
	ģen	nākam-ā	nākam-ās
	aku	nākam-o	nākam-o
dsk.	nom	nākam-ie	nākam-ās
	aku	nākam-os	nākam-ās

Darbības vārda nākotne

Vai rīt snigs?

Pēc svētkiem Ilze brauks uz Latgali.

Jānis strādās bibliotēkā.

Mēs dejosim klubā.

Kad tu nāksi ciemos?

Vienkāršo nākotni parasti veido no nenoteiksmes celma, pievienojot nākotnes rādītāju -s- vai -š- un personas galotnes.

Nākotne

		bū-t	brauk-t	dzer-t	darī-t	jautā-t
es	-š-u	bū-š-u	brauk-š-u	dzer-š-u	darī-š-u	jautā-š-u
tu	-s-i	bū-s-i	brauk-s-i	dzer-s-i	darī-s-i	jautā-s-i
viņ-	-s	bū-s	brauk-s	dzer-s	darī-s	jautā-s
mēs	-s-im	bū-s-im	brauk-s-im	dzer-s-im	darī-s-im	jautā-s-im
jūs	-s-it	bū-s-it	brauk-s-it	dzer-s-it	darī-s-it	jautā-s-it
	/ -s-iet	/ bū-s-iet	/ brauk-s-iet	/ dzer-s-iet	/ darī-s-iet	/ jautā-s-iet

Nākotni nevar veidot no nenoteiksmes celma tad, ja darbības vārda nenoteiksmes celms beidzas ar -s vai -z (piemēram, *ēs-t*, *kris-t*, *aizbāz-t*). Ar šiem darbības vārdiem nākotni veido no pagātnes celma plus -ī-, bet galotnes ir tādas pašas:

ēs-t, pagatne (viņš) *ēd-a* => *es ēd-ī-šu*, *tu ēd-ī-si*, *viņš ēd-ī-s...* (ar šauru [ē])

Ko mēs ēdīsim Ziemassvētkos?

I konjugācijas darbības vārdi

Jauni darbības vārdi šajā nodaļā:

(a) 3 vārdi ar priedēkli, ko loka tāpat kā atbilstošos vārdus bez priedēkļa:

aizbraukt (<- braukt): es aizbraucu, tu aizbrauc, viņš aizbrauc

aiziet (<- iet): es aizeju, tu aizej, viņš aiziet

ņemt (<- ņemt): es ņemu, tu ņem, viņš ņem (uzmanību, e/æ mija!)

(b) 3 vārdi, ko lieto tikai 3. personā:

līt (līst)

snigt (snieg)

salt (salst)⁴

⁴ Vārdu *salt* lieto arī ar nozīmi "just aukstumu", tad tam ir personas formas: *es salstu*, *tu salsti*, *viņš salst*.

(c) 3 vārdi, ko loka līdzīgi kā jums jau pazīstamus vārdus (ierakstiet tos tabulās!):

teikt (teic, tu teic)
 palikt (paliek, tu paliec)
 krist (krīt, tu krīti)

(d) 4 vārdi, kam ir jauns modelis:

pūst (pūš, tu pūt)
 aizbāzt (aizbāž, tu aizbāz)
 kāpt (kāpj, tu kāp)
 laist (laiž, tu laid)

Šajos darbības vārdos tagadnes celmā notiek līdzskaņu mija, bet vienskaitļa otrajā personā tā nenotiek, vai arī tur ir cits līdzskanis:

	kāp-t	(aiz)bāzt			lais-t	pūs-t		
es	kāpj-u	bāž-u			laiž-u	pūš-u		
tu	kāp	bāz			laid	pūt		
viņ-	kāpj	bāž			laiž	pūš		

Pēc šī modeļa loka diezgan daudz vārdu.

Atgriezeniskie darbības vārdi: tagadnes 3. persona

Kā viņa izskatās?

Rudens vējš ar tevi rotaļājas.

Diena sākas ar kafiju.

Cilvēki skatās uz Kristianu un brīnās.

Atgriezeniskie darbības vārdi nenoteiksmē beidzas ar **-ties** (*izskatīties, rotaļāties, sākties*).

Tagadnē izšķir trīs locīšanas tipus. Noteicošais ir tagadnes trešā persona.

nenoteiksme	tagadnes celms		3. p. gal.	citi piemēri	atbilst tipam
sarunāties	sarunā-	-j-	as	<i>rotaļāties (rotaļājas)</i>	(1)
spēlēties	spēlē-	-j-	as		
atcerēties	atcer-		as	<i>vēlēties (vēlas), peldēties (peldas)</i> <i>slēpties (slēpjas), atgriezties (atgriežas), beigties (beidzas)</i>	(2) (4)
sākties	sāk-		as		
atrasties	atrod-		as		
skatīties	skat-		ās	<i>klausīties (klausās), mācīties (mācās)</i>	(3)
brīnīties	brīn-		ās		

Terminoloģija

atgriezeniskais darbības vārds	
--------------------------------	--

Desmitā nodaļa

Vietniekvārdi *tas* un *šis*: datīvs un lokatīvs

Septītajā nodaļā tika mācītas vārdu *tas* un *šis* datīva un lokatīva formas:

	vienskaitlis				daudzskaitlis			
nominatīvs	tas	tā	šis	ši	tie	tās	šie	šīs
datīvs	tam	tai	šim	šai	tiem	tām	šiem	šīm
lokatīvs	tajā	tajā	šajā	šajā	tajos	tajās	šajos	šajās

Lokatīvā ir vairāki varianti:

tajā / tai / tanī

šajā / šai / šinī

tajos / tais / tanīs

šajos / šais / šinīs

tajās / tais / tanīs

šajās / šais / šinīs

Pirmais variants katrā rindā ir parastākais.

Darbības vārda pagātne

*Agrāk te **bija** mežs. Agrāk mēs **bijām** mazi.*

*Kur tu agrāk **dzīvoji**?*

*Bērnība es **lasīju** pasakas.*

*Mans vectētiņš **spēlēja** vijoli.*

*Man **patika** klausīties.*

*Mans brālis **aizbrauca** uz Īriju.*

*Šo vāzi es **nopirku** Turcijā.*

Vienkāršo pagātņi veido no pagātnes celma.

A. *runāt, strādāt, meklēt, mīlēt, gribēt, lasīt, rakstīt, zināt...*

II (garās) un III (jauktās) konjugācijas vārdu tagadnes celms ir tāds pats kā nenoteiksmes celms:

runā-t => runā- => agrāk viņš runāja daudz.

lasī-t => lasī- => vakar es lasīju interesantu grāmatu.

Visiem šiem darbības vārdiem pagātnē ir tās pašas personas galotnes. Galotnes sākas ar -j-, jo celms beidzas ar patskani.

B. *braukt, teikt, pirkt, ēst, dzert, dot, satikt, patikt, saprast, kļūt ...*

I (īsas) konjugācijas darbības vārdu tagadnes celmu nevar noteikt pēc nenoteiksmes formas, tas ir jāmācās katram vārdam atsevišķi. Vārda *būt* pagātnes celms ir *bij-*. Galotnes ir tādas pašas kā II un III konjugācijas vārdiem, tikai bez *-j-*, jo celms beidzas ar līdzskani.

Pagātne

	A	strādā-t	gribē-t	lasī-t	B	būt	(aiz)braukt	(no)pirkt
es	-ju	strādā-j-u	gribē-j-u	lasī-j-u	-u	bij-u	aizbrauc-u	nopirk-u
tu	-ji	strādā-j-i	gribē-j-i	lasī-j-i	-i	bij-i	aizbrauc-i	nopirk-i
viņ-	-ja	strādā-j-a	gribē-j-a	lasī-j-a	-a	bij-a	aizbrauc-a	nopirk-a
mēs	-jām	strādā-j-ām	gribē-j-ām	lasī-j-ām	-ām	bij-ām	aizbrauc-ām	nopirk-ām
jūs	-jāt	strādā-j-āt	gribē-j-āt	lasī-j-āt	-āt	bij-āt	aizbrauc-āt	nopirk-āt

I konjugācijas darbības vārdiem vārdnīcā blakus tagadnes formām ir dota trešās personas pagātnes forma, kurā redzams pagātnes celms:

pirkt (pērk, tu pērc; **pirka**) => *pirka* ir pagātnes 3.p., pagātnes celms ir **pirk-**

braukt (brauc, tu brauc; **brauca**)

patikt (patīk; patika)

Tabulas

1. Deklinācijas un locījumi

Deklinācijas:

I *students, parks, tēvs, vējš; Toms; viņš; labs, liels*II *puisis, teātris, brālis, skapis, dzejolis, lācis; Jānis*IV *grāmata, bibliotēka, māsa; Ieva; viņa; laba, liela*V *studente, universitāte, avīze, roze, meitene; Ilze*III *tirgus, alus, lietus; Mikus*IIb *rudens, ūdens, mēness, akmens, asmens, zibens, sāls*VI *acs, sirds, uguns, valsts, pils***Vienskaitlis**

	I	II	IV	V		III	IIb	VI
nom	-s, -š	-is	-a	-e		-us	-s	-s
ģen	-a	+a	-as	-es		-us	-s	-s
aku	-u	-i	-u	-i		-u	-i	-i
dat	-am	-im	-ai	-ei		-um	-im	-ij
lok	-ā	-ī	-ā	-ē		-ū	-ī	-ī

Daudzskaitlis

	I, III	II, IIb		IV	V	VI
nom	-i	+i		-as	-es	-is
ģen	-u	+u		-u	+u	(+)u
aku	-us	+us		-as	-es	-is
dat	-iem	+iem		-ām	-ēm	-īm
lok	-os	+os		-ās	-ēs	-īs

+ = līdzskaņu mija

2. Nenoteiktā un noteiktā galotne

nenoteiktā galotne: *labs, liels, viens, divi*

noteiktā galotne: *labais, kreisais, lielais, vienīgais, pirmais, otrs, (vis)labākais*

	vienskaitlis				daudzskaitlis			
	vīr. dzimte		siev. dzimte		vīr. dzimte		siev. dzimte	
	nen.	not.	nen.	not.	nen.	not.	nen.	not.
nom	-s, -š	-ais	-a	-ā	-i	-ie	-as	-ās
ģen	-a	-ā	-as	-ās	-u	-o	-u	-o
aku	-u	-o	-u	-o	-us	-os	-as	-ās
dat	-am	-ajam	-ai	-ajai	-iem	-ajiem	-ām	-ajām
lok	-ā	-ajā	-ā	-ajā	-os	-ajos	-ās	-ajās

3. Vietniekvārdi *tas* un *šis*

	vienskaitlis		daudzskaitlis		vienskaitlis		daudzskaitlis	
	vīr.	siev.	vīr.	siev.	vīr.	siev.	vīr.	siev.
nom	tas	tā	tie	tās	šis	šī	šie	šīs, šās
ģen	tā	tās	to	to	šī, šā	šīs, šās	šo	šo
aku	to	to	tos	tās	šo	šo	šos	šīs, šās
dat	tam	tai	tiem	tām	šim	šai	šiem	šīm, šām
lok	tajā	tajā	tajos	tajās	šajā	šajā	šajos	šajās
lok arī:	tai, tanī	tai, tanī	tais, tanīs	tais, tanīs	šai, šinī	šai, šinī	šais, sinīs	šais, sinīs

4. Personas vietniekvārdi

nom	es	tu	mēs	jūs
ģen	manis	tevis	mūsu	jūsu
aku	mani	tevi	mūs	jūs
dat	man	tev	mums	jums
lok	manī	tevī	mūsos	jūsos

5. Darbības vārda locīšanas paraugi

II konjugācija, tagadnes 1. tips

<i>dzīvot</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	dzīvo-j-u	dzīvo-j-u	dzīvo-š-u
tu	dzīvo	dzīvo-j-i	dzīvo-s-i
viņ-	dzīvo	dzīvo-j-a	dzīvo-s
mēs	dzīvo-j-am	dzīvo-j-ām	dzīvo-s-im
jūs	dzīvo-j-at	dzīvo-j-āt	dzīvo-s-it
celms	dzīvo-	dzīvo-	dzīvo-

III konjugācija, tagadnes 2. tips

<i>gribēt</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	grib-u	gribē-j-u	gribē-š-u
tu	grib-i	gribē-j-i	gribē-s-i
viņ-	grib	gribē-j-a	gribē-s
mēs	grib-am	gribē-j-ām	gribē-s-im
jūs	grib-at	gribē-j-āt	gribē-s-it
celms	grib-	gribē-	gribē-

III konjugācija, tagadnes 3. tips

<i>lasīt</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	las-u	lasī-j-u	lasī-š-u
tu	las-i	lasī-j-i	lasī-s-i
viņ-	las-a	lasī-j-a	lasī-s
mēs	las-ām	lasī-j-ām	lasī-s-im
jūs	las-āt	lasī-j-āt	lasī-s-it
celms	las-	lasī-	lasī-

I konjugācija, tagadnes 2. tips (+ nenoteiksme ar -st)

<i>prast</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	prot-u	prat-u	prat-ī-š-u
tu	prot-i	prat-i	prat-ī-s-i
viņ-	prot	prat-a	prat-ī-s
mēs	prot-am	prat-ām	prat-ī-s-im
jūs	prot-at	prat-āt	prat-ī-s-it
celms	prot-	prat- =>	prat-+ ī

I konjugācija, tagadnes 4. tips

<i>braukt</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	brauc-u	brauc-u	brauk-š-u
tu	brauc	brauc-i	brauk-s-i
viņ-	brauc	brauc-a	brauk-s
mēs	brauc-am	brauc-ām	brauk-s-im
jūs	brauc-at	brauc-āt	brauk-s-it
celms	brauc-	brauc-	brauk-s

<i>pirkt</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	pērk-u	pirk-u	pirk-š-u
tu	pērc [ē]	pirk-i	pirk-s-i
viņ-	pērk	pirk-a	pirk-s
mēs	pērk-am	pirk-ām	pirk-s-im
jūs	pērk-at	pirk-āt	pirk-s-it
celms	pērk- [æ:d]	pirk-	pirk-s

<i>iet</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	ej-u	gāj-u	ie-š-u
tu	ej	gāj-i	ie-s-i
viņ-	iet	gāj-a	ie-s
mēs	ej-am	gāj-ām	ie-s-im
jūs	ej-at	gāj-āt	ie-s-it
celms	ej-	gāj-	ie-s

I konjugācija, tagadnes 4. tips (+ nenoteiksme ar -st)

<i>ēst</i>	tagadne	pagātne	nākotne
es	ēd-u	ēd-u	ēd-ī-š-u
tu	ēd [ēd]	ēd-i	ēd-ī-s-i
viņ-	ēd	ēd-a	ēd-ī-s
mēs	ēd-am	ēd-ām	ēd-ī-s-im
jūs	ēd-at	ēd-āt	ēd-ī-s-it
celms	ēd- [æ:d]	ēd- [ēd] =>	ēd- [ēd] + ī